



„Emanuel, ráncs elő fegyveredet, és pajisodat”

Grimoár a költő báró Amade Antal magyar fordításában (1723)

KNAPP Éva

irodalomtörténész, az MTA doktora

ORCID: 0000-0002-5387-3556

“Emanuel, draw your weapon and shield.” The grimoire in the Hungarian translation of the poet Baron AMADE Antal (1723)

Abstract | The Jesuit Academic Printing House in Trnava published the first edition of a book under the title *Győzelemnek trombitája* (Trumpet of Victory) in 1723, which is a “little book of prayers” according to the additional text on the title page. The work, translated from Latin into Hungarian and published in a total of three editions, has not been researched until today. The study clarifies and defines the identity of the translator, presents the origin of the work (*Enchiridion Leonis Papae*) and its content, attempts to determine the edition on which the translation is based, and compares the Hungarian text with the currently available printed editions published before 1723.

Summing up the significance of AMADE Antal's Hungarian text, it can be said that his oeuvre, which cannot yet be considered complete, has been expanded and made more complete by a translation of literary work. 18th-century Hungarian literature was further enriched by a previously unaccounted for genre-worthy compilation: the grimoire. In terms of international research, this means that the eastern border of early modern European grimoire literature has shifted.

Keywords | AMADE Antal (1674–1737), translation literature, magical literature, grimoire, prayer book, *Enchiridion Leonis Papae*

A nagyszombati jezsuita akadémiai nyomdában 1723-ban jelent meg első kiadásban *Győzelemnek trombitája* főcímen egy, a címlap további szövege szerint „imadságok könyvecskeje”.¹ A tenyérben elférő, tizenkettedrét formátumú könyvben két keretszöveg, egy ajánlás és egy olvasói előszó található. A cím szerint a kiadás célja, hogy a mű tartalma „nagyobban terjedgyen”. Már a címlap és a keretszövegek felhívják a figyelmet arra, hogy ez egy rendhagyó imádságoskönyv, mivel „hathatós ereje” van, használóik „ellenségek ellen azáltal győzedelmet” remélhetnek, a „hamis irigy nyelvek között meg-szomorodott Keresztény lölkök csendességet” lelhetnek, és a belőle imádkozók „hatalmat” kaphatnak.² Az ajánlás a gróf és generális, királyi titkos tanácsos Károlyi Sándornak szól, aki a dedikáció szerint a kötetet latin nyelvből magyarra fordító Amade Antalnak „vér-szerént való” bátyja. Az olvasói előszóban további személyes adatok olvashatók, melyek egyike szerint a fordító egy latin nyelvű könyvecskéből³ vigaszt „tapasztalt”, és vallomása szerint a magyarításra „temerdek ellenségim nyelves fulánkit hamvazva dühösködni [azaz hamuvá lenni/válni] meg-ismérvén” kapott ösztönzést.

A nyomtatványnak jelenleg két további kiadása ismert, mindkettő az első kiadás-
sal csaknem teljesen egyező címmel, azonos tartalommal, újabb keretszövegek nélkül, megismételve az első kiadás ajánlását és olvasói előszavát a győri Streibig-nyomdában látott napvilágot 1746-ban, majd 1752-ben.⁴ Az 1746. évi kiadás költségét Sipos Pál jászberényi főtanácsos fizette, s ugyancsak az ő neve szerepel az 1752-ben megjelent kiadás címlapján is. Sipos Pálról városi tanácsosi hivatalán kívül keveset lehet tudni, egy másik fennmaradt emlék, az általa állíttatott jászberényi Szentkúti kereszt a felirata szerint 1750-ben készült.⁵ Ismereteim szerint mindhárom kiadásból jelenleg mindössze egy-egy közgyűjteményi példány kutatható.⁶ A könyv kelendőségét és használatát jelzi, hogy fennmaradt az 1752. évi kiadás könyvtestének egy 18. századi teljes kéziratos másolata is.⁷

1 *Győzelemnek trombitája, Avagy A' mint mostan Deák nyelven ki-nyomtatott Könyvben Egyben szedett: Imadságok könyvecskeje* nevezetett. Mellynek Hathatós ereje, hogy nagyobra terjedgyen, és szegény Hazánkban levő igaz Keresztények, lelki vigasztalást vegyenek, és ellenségek ellen az által győzedelmet vehessenek, Magyarra fordítottatott (Nagyszombat: Az Académiának bötüivel, Gaáll Friderik által, 1723), PETRIK VII 36.

2 Uo., címlap, A₂r–A₃v.

3 A latin címet következetesen elhallgatja.

4 PETRIK I 62; PETRIK VII 36. A Streibig-féle kiadást megemlíti HORVÁTH Sándor Domonkos, *Az első győri könyvesházak* (Győr: Polgármesteri Hivatal, 2001), 11.

5 A felirat szövege: „Az Isten dicsőségére nemes és vitézlő Sipos Pál, Jászberény városa érdemes tanácsosa állíttatá 1750”.

6 1723-as kiadás a pozsonyi Egyetemi Könyvtárban (jelzete: XVII.G.1337); 1746-os kiadás az ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltárban (jelzete: 017566/coll. 2.); 1752-es kiadás az Országos Széchényi Könyvtárban (jelzete: Mor. 1312). Értékelhető tulajdonosi bejegyzés egyedül az 1723-as kiadás címlapján található: „Colleg. Tyrnav. Soc. Jesu”, azaz a nagyszombati jezsuita kollégium. Használói bejegyzést egyik példány sem tartalmaz. A pozsonyi Egyetemi Könyvtár példányának szlovák könyvészeti leírásában a fordítást tévesen a várkonyi gróf Amade Antalnak tulajdonították.

7 A bőrbe kötött 105×70 mm-es kézirat, mely nem tartalmazza a nyomtatvány keretszövegeit, az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában az Oct. Hung. 561 jelzetten található, a növedéki napló szerint 1897-ben a 35. számon Csató Laurától került be a gyűjteménybe. A kézirat az 1–3. folián és a 82v–86r lapokon családi bejegyzéseket tartalmaz az 1786–1832 közötti időből. Az egyes szövegek mindegyike

A mű eddig kutatatlan. A fordítóról egyedül Szinnyei József indoklás nélkül közölt önálló adata ismert, mely azt sugallja, hogy az ajánlást aláíró Amade Antal nem azonos a költő várkonyi báróval.⁸ A munkáról további pontosabb információ a könyvtest elején, az első imádság előtt szerepel: „Aitatos imádságok. Mellyeket Sz. Leo Pápa egyben szerzett, és Nagy Károly Császárnak küldött, nagy erejű, és hatalmú áitatosságok, minden-némű veszedelmek, látható, és láthatatlan ellenségek, és hamis, irigy nyelvek ellen”. Azaz a kötet tartalma egy olyan grimoár, melyben egyházi eredetűnek mondott mágikus, varázserejű imádságok találhatók. A máig ismeretlen eredetű munka *Enchiridion Leonis Papae*, illetve *Enchiridion manuale Leonis Papae* egyezményes címen Európa-szerte közismert és használt volt a 16. századtól, bár nyomtatott kiadásai csupán a 17. század első harmada utáni időből maradtak fenn. Magyarországi ismeretére és használatára eddig nem találtam adatot a szakirodalomban.⁹ A mű francia és latin, illetve vegyes, francia–latin nyelven megjelent kiadásaival történt első egybevetése után nyilvánvalóvá vált, hogy a magyar fordítás valóban ezt az összeállítást tartalmazza.

A vizsgálat során tisztázom és meghatározom a fordító személyét, bemutatom a mű eredetét és annak tartalmát, kísérletet teszek a fordítás alapjául szolgáló kiadás meghatározására, majd összevetem a magyar fordítást a jelenleg számomra rendelkezésre álló, 1723 előtt megjelent nyomtatott kiadásokkal. Végül összegzem Amade magyar szövegének jelentőségét.

A fordító személye

Báró Amade Antal (1674–1737) életműve mindmáig körülhatárolatlan, nyitott, várható, hogy újabb irodalmi igényű alkotásai kerülnek elő.¹⁰ Nem véletlen, hogy a közel-múltban például Egyed Emese a *Florentina* dráma szerzőjét keresve – mivel az esztergomi *Florentina*-változat Amade László költeményével ér véget – a szöveget összevetette Amade László és édesapja, báró Amade Antal költeményeivel. Kimutatott ugyan közös nyelvi fordulatokat, de ez szerintem sem tekinthető bizonyító erejűnek.¹¹

cím nélküli a nyomtatványban, ezért ahol a kézirat készítője egy újabb szöveg kezdetét érzékelte, azt piros tintával kiemelte.

- 8 SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, 14 köt. (Budapest: Hornyánszky, 1891–1914), 5:138–139. Szinnyei az 1723. évi nagyszombati kiadást nem ismerte, az 1746-ban Győrben megjelent munkát írta le.
- 9 Szőnyi György Endrével 2025 tavaszán levelet váltva megerősítette, hogy szerintem nem ismert magyar nyelven megjelent grimoár (grimoire).
- 10 Ajánlással ellátott, azaz kiadásra szánt 1736. évi verses füzetére Paszlavszky Sándor figyelt fel 1884 nyarán az Alsókubinban levő Csaplovics-könyvtárban. PASZLAVSZKY Sándor, *B. Várkonyi Amade Antal, 18. századbeli ismeretlen költő* (Budapest: Rudnyánszky, 1885). A feltárt életműhöz lásd Várkonyi báró AMADE Antal, *Versei*, szerk., tan. GÁLOS Rezső, Régi magyar könyvtár 40 (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1937); KOZOCSA Sándor, „A két Amade”, *Katholikus Szemle* 51 (1937): 723–725; KELEMEN Judit és SCHWENNER Zsuzsanna, „Szent Bernát, akit a Szűz szoptatott: Adalékok Amade Antal Szűz Mária-fohászának forrásvidékéhez”, *Irodalomismeret* 12, 3–4. sz. (2011): 125–127.
- 11 EGYED Emese, szerk., *Igaz barátságna és szíves szeretetnek tüköre: Florentina; Régi magyar dráma* (Közlösvár–Esztergom: Erdélyi Múzeum-Egyesület–Főszékesegyházi Könyvtár, 2024), 176–178.

Báró Amade Antaltól prózafordítást eddig nem tartott számon az irodalomtörténeti kutatás. A *Győzedelemnek trombitája* ajánlásában megnevezett gróf Károlyi Sándor (1669–1743) főispán, tábornok és báró Amade Antal vér szerinti rokonsága tény, mégpedig leányágon, ugyanis Károlyi Sándor nagyapjának testvére, Károlyi Zsuzsanna volt báró Amade Antal úkanyja.¹² A genealógiai kutatás nem bizonyítja egy „másik”, velük egy időben élt Amade Antal létét, akire Szinnyei a kötet fordítójaként utalt.¹³ Károlyi Sándor 1669-ben, Amade Antal 1674-ben született, így az utóbbi méltán nevezhette „bátyjá”-nak az előbbit.

Amade Antal levelezett¹⁴ Károlyi Sándorral, 1713–1729 között öt levele maradt fenn a Károlyi Missiles sorozatban.¹⁵ Ezek egyike¹⁶ szerint, melynek dátumozása „Bár die 22 8bris 1723” (Bár, 1723. október 22.), Amade elküldi saját magyar nyelvű imádságoskönyv-fordítását Károlyi Sándornak, kérve, hogy azt neki ajánlhassa. A korábban ismeretlen, közöletlen levél teljes terjedelmében így szól:

Méltóságos Generálisnak Uram Bátyámnak

Ajánlom alázatos Attyafiúsággal való szolgálatomat Excell[enci]ád[na]k. Régen gondolkodtam s-alkalmatosságot is kerestem, mij módon igaz Attyafiúi kötelességemet contestálván, az által magamat Excell[enci]ád Grátiájáb[a] bé mutathassam. Vettem azért egy pár Napotskát, és egy szokott Deák Imádsághos Könyvetskémet magyarra transvertáltam; mellynek is zengéjét contemplálván; competenter a Magyar M[éltósá]ghos Státus-sokot is considerálván; nem külömb[en] Excell[enci]ád sok hadokban, s-hadakozásokb[an] forgódó előbenij mivoltát – és ez után is az üdö mit hozhatt magával, sőt mostanij mostoha Világh folyása szerint való irigységeket is hozzá kapcsolván; ítéltem helyesnek, s legh helyessebbnek Excell[enci]ád[h]oz] dedicálnom. Kérem is csekély és minden Erdemen kívül, l[evő] szüves Oblatiómót ne tekintse, hanem jó szándékomat; és az által is engemet maga Űri Grátiájában, szolgálai közé számlálnij méltóztassék.

Magam is tudnám obligatiómót alázatosan udvarólnék Excell[enci]ád[na]k, de el kerülhetetlen más dolgaim kötelességemet továbbra hallasztyák, melyrül engedelmes követésem után botsánatot kérek. De Fiamot a’ kit ezen Levelemh[ez] Secretáriusnak adhibeáltam Excell[enci]ád Údvarlására, és kegyes kezei csókolására el küldöttem; A-mint is magamat Véle edgyütt Grátiájáb[a] recomendálom. És maradok

Excell[enci]ád[na]k Alázatos Szolgája Attyafia

Datum Bár die 22 8bris

1723

Amadé Antal

m[anu] p[ropria]

12 ÉBLE Gábor, *A nagykárolyi gróf Károlyi család leszármazása a leányági ivadékok feltüntetésével* (Budapest, 1913). Az Amade-családfához lásd még: NAGY Iván, *Magyarország családai*, 1. köt., <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarország-csaladai-1/elso-kotet-2/amade-csalad-varkonyi-baro-es-gr-EC/>; illetve *Genealogy.eu*, <https://genealogy.euweb.cz/hung/amade3.html>.

13 A következtetést Gudenus János József erősítette meg, segítségét itt köszönöm meg.

14 Eredmény nélkül áttekinttem a Gálos Rezső által másolatban összegyűjtött, 1702–1735 között kelt Amade Antal-leveleket. „Amade Antal levelei”, másolat, Gálos Rezső (1885–1954) kézírása, MTA KIK Kézirattár, M. Irod. Lev. 4r 189.

15 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) P 398. A levelek ismeretét Mészáros Kálmánnak köszönöm.

16 MNL OL P 398 Nr. 674.

A levél kétség nélkül a *Győzedelemnek trombitájára* vonatkozik, eszerint Amade Antal „egy szokott [azaz gyakran forgatott] Deák Imádságos Könyvetské”-jét választotta ki, fordította le magyar nyelvre, és rokonát, Károlyi Sándort kívánta megnyerni a kiadás költségeinek kifizetésére. A levélbeli indoklás egybecseng a kötet ajánlásával, hogy annak tartalma segítséget jelent a hadakozásban és az irigy emberek között élve. Amade Antal a kérő levelet fiával, a későbbi költő Amade Lászlóval (1703–1761) küldte el Károlyi Sándorhoz, aki azt a levél külsejére írt dátum szerint 1723 novemberében kapta meg.

A fordítás alapjául szolgáló latin nyelvű mű megnevezése és konkrét kiadási adatainak pontosítása a levélben is elmaradt. A tervezett magyar nyelvű kötet Nagyszombatban¹⁷ 1723-as impresszummal, Károlyi Sándornak szóló dedikációval jelent meg, azaz a küldött kézirat minden valószínűség szerint elnyerte Károlyi tetszését. Így a kiadás célja, hogy annak tartalma – amint erre a cím utal – „nagyobban terjedjen”, megvalósult, s a fordító olvasói előszóban megfogalmazott vallomása, hogy az imádságok révén „vigasztalást gyakorlásimban tapasztaltam”, nyomdafestéket látott.

A hosszú ideig Győrben élő báró Amade Antal könyvtárának, levelezésének maradványait hiába kerestem a győri Megyei Könyvtár muzeális gyűjteményében. A jelenlegi ismeretek szerint három kiadásban megjelent magyar fordítás Streibig-nyomda által készített két kiadásának egyik példánya sem található meg az ugyanitt őrzött Streibig-gyűjteményben.¹⁸

Mindezek ismeretében elmondható, hogy a *Győzedelemnek trombitája* a 18. századi magyar fordítási irodalomban különleges helyet foglal el. Többek között az eddig költőként számon tartott báró Amade Antal életművét egy, az irodalomtörténet által korábban figyelembe nem vett, latin nyelvből magyarra fordított, egykorúan nyomtatásban megjelent prózakötettel gazdagítja.

A mű eredete és tartalma

Lehetséges, hogy Amade Antal tisztában volt azzal, hogy egy, a katolikus egyház által tiltott, római indexen¹⁹ lévő imádságos könyvet fordít magyar nyelvre, ezért nem véletlenül hallgatta el a mű latin eredetijének a címét. Feltételezhette, hogy új címet adva a szövegében „megtisztított” összeállításnak, munkája nyomdafestéket láthat a nagyszombati jezsuita nyomdában, amint ez nehézség nélkül megtörtént. Ugyanakkor az is elképzelhető, hogy az egyházi tiltásról egyáltalán nem tudott sem ő, sem a nyomda.

17 Amade Antal először a pozsonyi jezsuitáknál tanult 1688–1696 között, majd Nagyszombatban 1696-ban filozófiát hallgatott. GÁLOS Rezső, „Amade Antal élete”, in AMADE, *Versei*, 5–16, 5.

18 Köszönöm dr. Horváth Sándor Domokos igazgató segítő szándékát, és az itt őrzött költő Amade László emlékezetéhez tartozó autográf szövegek és rézmetszetes exlibrisek ismeretének megosztását.

19 Az *Enchiridion Leonis Papae* című munkát 1688-ban tiltották be, tartalmának részletezése után egy lyoni 1619. évi, egy római 1525-ös és egy purgált római 1660-as kiadására történik utalás. Egyes kiadásainak tartalma kapcsolatban áll a *Clavicula Salamonis* című munkával, melyet az inkvizíció 1559-ben nyilvánított tiltott könyvnek. Franz Heinrich REUSCH, *Der Index der verbotenen Bücher*, 2 kötet. (Bonn: Verlag von Max Cohen und Sohn, 1885), 2:217, 1224.

A címként választott metafora, a *Győzedelemnek trombitája* távol áll a szövegegyüttes latin, francia, és francia–latin nyelven 1723 előtt megjelent, alábbiakban bemutatandó kiadásainak titulusaitól, s minden valószínűség szerint Amade Antal leleményének tulajdonítható. Ezt erősíti meg a kötet célja, hogy használója úrrá legyen, azaz győzedelmeskedhessen a hadi ellenségeken, a látható és láthatatlan veszedelmeken és az irigy „nyelveken”. A magyar szöveg mindössze annyit árul el a fordítás alapjául szolgáló munkáról, hogy az egy nem régen megjelent latin nyelvű munka: „Egyben szedett: Imadságok könyvecskeje neveztetett”, „mostan Deák nyelven ki-nyomtatottatott Könyv”.

A mágikus irat fogalma ismert irodalomtörténeti gyűjtőkategória. Az ide tartozó varázshatalmúnak vélt imádságok egy részét egyházi eredetűnek tartották, pápák és kimagasló személyek nevéhez kapcsolták. Ilyen például német nyelvterületen a *Das Geheimnis der heiligen Gertrudis* (legrégebbi része 1403-ból való), a *Neuntägiges Gebet zur hl. Jungfrau Corona* (1470), a *Der Geistliche Schild / Colmanusbüchlein* vagy a *Der Cyprianus* (17. század vége), és nem utolsósorban az *Enchiridion Leonis Papae*. Utóbbi egyaránt tartalmaz áldás- és varázsszövegeket, összeállítását III. (Szent) Leó pápának (pápaságának ideje: 795–816) tulajdonították. Mágikus ereje, a bűbajok minden veszélytől óvó haszna, több kiadás bevezetője szerint a pápa egy Nagy Károlynak címzett levelén alapul, melyet a vatikáni könyvtárban őriznek. Ilyen levél azonban mindmáig nem került elő. Nem valószínű, hogy az összeállítás III. Leó pápa munkája lenne, valószínűleg egy nevét elhallgató grimoár- (grimoire-) készítő konstruálhatta. Az első latin nyelvű nyomtatott kiadását a szakirodalom Rómához, az 1525-ös évhez,²⁰ másutt 1523-hoz²¹ köti, jöllehet ilyen kiadás ma már – vagy még – nem ismert. Első francia nyelvű fordítása a szakirodalom szerint Lyonban 1579-ben jelent meg tizenhatodréti formátumban.²²

Maga a grimoár egyúttal mágiatankönyv is. Tartalma és hordozója a könyv, s ez mint talizmán, az egyes szövegekhez hasonlóan varázserővel bír. Meghatározott szabályok szerinti használatával lehetséges varázsolni, azaz emberi akarattal emberfeletti változást lehet előidézni. Különböző irodalmi eszközei, műfajértékű alkategóriái vannak, így például a ráolvasás, a benedikció, a rontás, vagy a védekezés és a rontás áthárítása. Leó pápa grimoárjának, avagy Leó pápa *enchiridionjának* legkorábbi ma ismert kutatható, két, részben eltérő tartalmú nyomtatott változata 1633-ból való,²³ és

20 Indoklás nélküli közlését, melyre a szakirodalom máig hivatkozik, lásd: Charles NISARD, *Histoire Des Livres Populaires, ou, de la Littérature Du Colportage*, 1. köt., *Depuis L'origine de L'imprimerie jusqu' a L'établissement de la commission d'examen des Livres du Colportage – 30 Novembre 1852* (Paris: E. Dentu, 1864), 148–149. Illetve: „Voilà ce qu'est l'Enchiridion de Léon III. Il fut imprimé à Rome, pour première fois, en 1525. Il en existe une autre édition romaine (1606); quatre furent imprimées à Lyon, de 1584 à 1633, et une à Mayence (1637).” Pierre CHRISTIAN [Christian PITOIS], *Histoire de la Magie du monde sur-naturel, et de la fatalité* (Paris: Jouvett, 1870), 478–479.

21 Arthur Edward WAITE, *The Book of Ceremonial Magic* (London, 1913), 39–45. Vö. Arthur Edward WAITE, *The Book of Black Magic and of Pacts Including the Mysteries of Goëtic Theurgy, Sorcery, and Infernal Necromancy* (London, George Redway, 1898. – Revised as *The Book of Ceremonial Magic*) (New Hyde Park, N.Y.: University Books, 1961).

22 NISARD, *Histoire...*, 149. Ugyanitt Nisard említ egy lyoni 1584-es, huszonnegyedréti formátumú kiadást is.

23 A téma kiterjedt irodalmából néhány további mértékadó munka: Owen DAVIES, *Grimoires: A History of Magic Books* (Oxford: Oxford University Press, 2009), doi:10.1093/oso/9780199204519.001.0001; Petr z

már ez a két kiadás is címében hordozza azt a körülményt, hogy tartalmát a korábbi szövegekhez képest tovább-, illetve átszerkesztették, „megtisztították” („Nuperrime mendis omnibus purgatum”), azaz nem „eredeti” szöveget tartalmaz. Az 1723 előtt megjelent, általam is kézbe vehető kiadások a következők:

Enchiridion Leonis Papae [...] Nuperrime mendis omnibus purgatum. Moguntia [Mainz]: ny. n., 1633. VD 17 23:682945T. (Hosszabb, fametszetes mágikus jelekkel, talizmánokkal. A továbbiakban: 1633a.)

Enchiridion Leonis Papae [...] Nuperrime mendis omnibus purgatum. Muguntia (!) [Mainz]: ny. n., 1633. VD 17 12:651978W. (Rövidebb, fametszetes mágikus jelekkel, talizmánokkal. A továbbiakban: 1633b.)

In hoc Enchiridion manuale pie lecto Orationes devotae Leonis Papae [...]. Ancona: ny. n., 1649.

Enchiridion Leonis Papae serenissimo imperatori Carlo Magno in munus pretiosum datum nuperrime mendacis omnibus purgatum [...]. Roma: ny. n., 1660. (Fametszetes mágikus jelekkel, talizmánokkal.)

La veritable Enchiridion – Enchiridion Leonis Papae [...]. Ancona: ny. n., 1667. (Fametszetes mágikus jelekkel, talizmánokkal; a változó ünnepek táblája 1681[!]-1700 közötti adatokat tartalmaz.)

Enchiridion Leonis Papae [...], Nuperrime mendis omnibus purgatum. Moguntia [Mainz]: ny. n., 1681.

Oratio devotissima S. Leonis Papae Carolo Magno transmissa Cui annexa sunt: Officium S. Joannis Nepomuceni [...] Parvus Thesaurus Animarum [...]. Herbipolis [Würzburg]: Impensi Joanni Ziegeri, 1709. (Fametszetes mágikus jelek nélkül.)

Enchiridion Leonis Papae [...]. Paris: ny. n., 1719.

A 17. századi kiadások elején a kötet használatára vonatkozó, idővel lerövidülő francia nyelvű előírás olvasható, amely szerint a tulajdonosnak a kötet egy példányát használatlan bőrből újonnan készített kis zsákban (bőrtáskában) kell elhelyeznie és így tisztán tartva mindenkor magával hordoznia, s belőle naponta legalább egy oldalt figyel-

VLKOWA, ford., *Sborník Grimoire Nexus* (Mšeno u Mělníka, 2010); Claude LECONTEUX, *The Book of Grimoires: The Secret Grammar of Magic* (Rochester, Verm.: Inner Traditions International Ltd., 2013); Michael SIEFENER, „Die Magie des *Enchiridion Leonis Papae*”, *Marginalien*, 243. sz. (2021): 4:1–7 (a 32. és 33. oldal között).

mesen elolvasnia. Veszély észlelésekor a kötetből a megfelelő részt kell kiválasztani. Az olvasást térden állva, „élő hittel”, kelet felé fordított arccal (szó szerint: „tournée a vers le soleil le vant”, szemben a felkelő nappal) javasolt végezni azoknak az égi szellemeknek a tiszteletére, akiknek a befolyását a használó meg akarja nyerni.²⁴ Emellett – a biztos siker érdekében – érdemes még jámbor cselekedeteket végezni, így például alamizsnálkodni. A részletes instrukciók a jelenleg ismert első kiadásban (1633) francia nyelven olvashatók.²⁵

A varázserőt maga a kötet, a benne lévő szövegek és a több kiadásban egymáshoz hasonlóan elhelyezett fametszetes talizmánbrázolások (signa) egyaránt, külön-külön, valamint együttesen is hordozzák. A „titokzatos” figurák (signa) száma általában kilenc, többször ismétlődhetnek a kötetben. Utóbbiak a magyar kiadásokban nem találhatók.²⁶

Átérve a további tartalmi jellegzetességekre, Waite kutatásai szerint²⁷ az *Enchiridion Leonis Papae* nem a ceremoniális mágia könyve, ugyanakkor mégis a varázslásról szól, neoplatonikus és ennél korábbi hatások nyomait őrzi. A benne lévő áhítatok elmentések a kora újkori egyház szellemiségével, mivel elsősorban a világi élet előnyeit kívánják biztosítani. Gyakori, visszatérő irodalmi eszköze a repetitíóval elérni kívánt gradatio, a bibliai idézetek szabad transzformálása, közismert imádságok és imádságrészek (például a *Miatyánk*, az *Üdvözlégy Mária* és a *Trisziágion*) kombinálása kérésekkel, áldásszövegekkel vagy a rontó szándék elhárításával. Jellemző az úgynevezett varázsszavak (Zauberwort) szövegbe emelése, a conjuratiók változatos módon történő ismétlése az ártó démonok ellen. A hosszú időn át érvényesített szövegalkotási technikák révén összecsiszolt tartalmú kompendium jött létre.

A nagyobb tartalmi egységek pontosabb meghatározása a kiadásonként kisebb-nagyobb részben átalakuló szöveganyag miatt nehézkes. A szöveg megtisztítására hivatkozva egy-egy kötet szerkesztő már az 1633-as kiadásokban is egy korábbi, ma ismeretlen változathoz képest tetszése szerint módosított, átrendezett, kihagyott és bővített („Nuperrime mendis omnibus purgatum”). Bővítménynek tekinthető például a kiadásonként némileg átszerkesztett, majd a 17. század végétől lerövidített, esetenként más jellegű szövegekbe beékelte különféle istennevek látszólag értelmetlen felsorolása, mivel ez a ceremoniális mágia egyik jellemzője. Az ilyen felsorolások összekötik az *Enchiridion Leonis Papae*t egy alapvetően más jellegű varázsirodalommal, a misztikus

24 Az 1667-ben Anconában megjelent kiadásban a mágikus jeleken kívül a használat mikéntjére figyelmeztető fejléc (23. oldal) és záródíszek (88., 96., 118., 158. oldal) találhatók.

25 *Enchiridion...* (1633a), 8–13.

26 Mivel ezek a magyar kiadásokban nem találhatók, nem foglalkozom velük. Többségük a 13. századig visszavezethető középkori szöveges amulettekre, mágikus pecsétekre (védelmező sigillumokra, például pentagramma, krisztogram körrel keretezve, mely utóbbi a győzelmi jelleg erősítésére szolgált) utal vissza, azok elferdített, részben hiányos variánsa. A talizmánokat a középkorban általában asztrológiai alapelvekre építve, speciális célra vonatkoztatva mágusok készítették úgy, hogy az képes legyen erőt hordozni. Vö. például Hans BIEDERMANN, *Handlexikon der magischen Künste*, Vermehrte Neuauflage (Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1973), 210–212, 388–389; Alexander ROOB, *Alchemie und Mystik: Das Hermetische Museum* (Köln–London: Taschen, 2002), 592–602; Don C. SKEMER, *Binding Words: Textual Amulets in the Middle Ages* (Pennsylvania: Penn State Press, 2006).

27 WAITE, *The Book of Ceremonial...*, 39–45.

szövegekkel. Ezeknek az invokációs formuláknak (például a 72 isteni név)²⁸ a célja ebben az esetben is a nevekben rejlő erők aktívva tétele annak érdekében, hogy az imádkozó ember urává váljon a szellemek által birtokolt kincsnek, tudásnak és hatalomnak. A transzcendentális mágia rituáléihoz tartozik továbbá a hét titokzatos imádságnak mondott, a hét napjaira vasárnaptól kezdődően szombatig szétozott sorozat, melyeket a kiadások rendszeresen tartalmaznak, és a magyar fordításnak is része.²⁹

A 17. századi kiadásokban a naptári rész és a magyarázó előszövegek után Szent János evangéliumának kezdete található, melyet „a Spiritisza Tudomány parafrázisa”-ként³⁰ tartanak számon. Ezt rendszerint a hét bűnbánati zsoltár (*Pseumes Penitentiaux*,³¹ *Septem Psalmi Poenitentiales*³²), majd a Szentek litániái (*Litanies des Saints*,³³ *Litaniae*³⁴) követik. Mindezek után kapott helyet az *Oraison de Leon Pape / Oratio devotissima Leonis Papae*.³⁵ Az 1633. évi rövidebb kiadás külön kihangsúlyozza, hogy az utóbbi részhez sorolt szövegek valójában csak itt kezdődnek: „Ici commencent les misterieuses Oraisons du Pape Leon”.³⁶ További szövegegységek az *Oraisons contre périls du monde / Orationes contra omnia mundi pericula*,³⁷ a *Dévote oraison*,³⁸ és a *Secrets mystiques*.³⁹ Utóbbiak közül a *Secrets mystiques* jelzésű rész az 1667-es kiadásban egyáltalán nem található, ugyanakkor itt a litánia rész után *Preces* címmel található betoldás, mely részben a *Dévote oraison*, és a *Secrets mystiques* imádságait⁴⁰ tartalmazza. Az *Orationes contra omnia mundi pericula* imádság után önálló címen további szövegek (*Oratio Sancti Augustini*, *Laus Cantici David*, *Laus Cantici Simeonis*, *Oratio Cypriani*)⁴¹ következnek. A későbbi kiadásokból rendszerint hiányzik az egyes szövegekhez tartozó korábbi magyarázatok

28 Ezeknek a neveknek az elmondása varázsszövegként, mágikus mantraként, misztikus imádságként vagy meditációs könyörgésként liturgikus használatot tükröz.

29 Ez a sorozat azonos egyúttal a kiadásokban a Leó pápa imádságainak mondott résszel. *Enchiridion...* (1633a), 43–54; *Enchiridion...* (1633b), 43–54; *Enchiridion...* (1660), 26–39; *Enchiridion...* (1667), 55–65; *Oratio devotissima...* (1709), A₅r–A₁₂v; *Gyözedelemnek trombitája...* (1723), 10–26.

30 Soós Gábor, ford., „János evangéliuma”, in *Hermetika, mágia: Ezoterikus látásmód és művészi megismerés*, szerk. PÁL József, TAR Ibolya és SZÖNYI György Endre, Ikonológia és műértelmezés 5, 521–528 (Szeged: JATEPress, 1995), 528.

31 *Enchiridion...* (1633a), 16–30; *Enchiridion...* (1633b), 16–30.

32 *Enchiridion...* (1667), 23–37.

33 *Enchiridion...* (1633a), 31–37; *Enchiridion...* (1633b), 31–37.

34 *Enchiridion...* (1667), 38–43.

35 *Enchiridion...* (1633a), 38–77; *Enchiridion...* (1633b), 38–77; *Enchiridion...* (1667), 50–78.

36 *Enchiridion...* (1633b), 37.

37 *Enchiridion...* (1633a), 78–145; *Enchiridion...* (1633b), 79–130.

38 *Enchiridion...* (1633a), 146–165; *Enchiridion...* (1633b), 146–176.

39 *Enchiridion...* (1633a), 165–189.

40 *Enchiridion...* (1667), 44–49.

41 Uo., 131–153. Megemlítem, hogy egy-egy imádságnak, így például az 1660. évi római kiadástól megtalálható Szent Cyprián-imádságnak (*Enchiridion...* [1660], 107–115 – itt francia nyelven olvasható.) van pontszerű, de magyar vonatkozást/vonatkozásokat nem ismerő szakirodalma. Lásd például SMID Bernadett, „Vallásos áhitat, olvasás és inkvizíció: Egy 1557-ben kiadott, katalán nyelvű Szent Ciprián ima és kontextusa”, *Ethnographia* 129 (2018): 297–325.

egy része. A részcímek és az összeállítás a címek tekintetében egyre szűkszavúbb, egyre újabb, változatlan tartalmú szöveg kezdetét többnyire csupán az előző szöveget záró „Amen” formula jelzi.

Jöllehet Amade magyar fordításából a 17. századi kiadások tartalmának egy része hiányzik, a magyarországi imádságirodalom további kutatásakor nem kerülhető el az a körülmény, hogy ezek a kiadások több, eddig speciálisan magyar archetipikus népi sajátosságként értékelt szöveget tartalmaznak. Egyes imádságok kapcsolatban állnak a magyar ráolvasásokból ismert szövegekkel.⁴² Így például a hosszabb 1633. évi kiadás *Secrets mystiques* részében olvasható egy *Oraison pour guérir du flux de sang* című, az az vérfolyás elleni imádság („Anna peperit Mariam, Elizabeth peperit Joannem, Maria autem Christum, in nomine Jesu cesset sanguis ab famulo, vel ab hanc famula”).⁴³ Ez a szöveg a rövidebb 1633-as változatban „átkerült” a *Dévote oraison* részbe.⁴⁴ Az idézett imádság magyar nyelvű változatai – többek között – ismeretlen célú vallásos fohászként,⁴⁵ illetve a „Természeti lehetetlenség – Isteni csoda” kategóriába sorolt ráolvasásként⁴⁶ kerültek közlésre.

A tartalom ismeretében nyilvánvaló, hogy a felsorolt ismert kiadások használatának elsődleges célja nem más, minthogy egy ezekből hittel imádkozó laikus maga válhasson aktív, cselekvő mágussá, és égi, transzcendens hatalmat birtokolva elérje kívánságának, akaratának teljesülését.

A fordítás alapjául szolgáló kiadás

Az *Enchiridion Leonis Papae* címen ismert szövegegyüttes a jelenleg kutatható kötetek tükrében olyan sajátos grimoár, melynek szerkezete instabil, nem rögzült a megvizsgált 1723 előtti kiadásokban. Minden valószínűség szerint gyakran megjelent Európa-szerte, és feltehetően az intenzív használat miatt a kiadások egy részéből nem maradt fenn példány. Ugyanakkor az is elmondható, hogy az egyes „imádságok” – a rövidülő istennévsorozatok kivételével – kiadásról kiadásra jobbra szöveghűen, nem variánsokban hagyományozódtak. Közismert lehetett, hogy a varázslatos hatást, a szöveg „erejét”-t a talizmánképek mellett mindenekelőtt a változatlan tartalom biztosítja, így az utóbbiak – mivel azok jelentése jobbra feledésbe merült – mellőzhetővé váltak.

42 Lásd például Pócs Éva, szerk., *Szem meglátott, szív megvert: Magyar ráolvasások* (Budapest: Neumann Kht., 2000), <https://mek.oszk.hu/06100/06124/>; ILYEFALVI Emese, szerk., *A magyar ráolvasások digitális adatbázisa*, <https://raolvasasok.hu/>; <https://raolvasasok.boszorkanykorok.hu/>.

43 *Enchiridion...* (1633a), 184.

44 *Enchiridion...* (1633b), 172.

45 Pócs Éva, szerk., tan., *Ráolvasások: Gyűjtemény a legújabb korból 1851–2012*, A magyar folklór szövegvilága 2/A (Budapest: Balassi Könyvkiadó, 2014), 426. [A megadott címmel: Pócs Éva, szerk., *Magyar ráolvasások II.* (Budapest: MTA Könyvtára, 1986).]

46 Pócs Éva, *Népi vallás és mágia Közép-Kelet-Európában: Válogatott tanulmányok II* (Budapest–Pécs: L’Harmattan–PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék, 2018), 588.

Amade Antal elhallgatta az általa magyarra fordított latin nyelvű mű címét. Mindössze annyit jegyzett meg, hogy a könyv „mostani”, azaz nem egy régebbi kiadás, és a tulajdonában van, eredményesen használta, ezért magyarra fordította („egy szokott Deák Imádságos Könyvetskémet magyarra transvertáltam”). Nincs utalás a fordítás alapjául szolgáló eredeti megjelenési körülményeire sem. A magyar cím mindössze annyit árul el a fordítás alapjául szolgáló latin nyelvű munkáról, hogy az „Egyben szedett: Imádságok könyvecskeje nevezetett” és egy „mostan Deák nyelven ki-nyomtatott Könyv”.

A kutatható kiadásokat áttekintve, Amade körülírásának távolról jelenleg a Würzburgban 1709-ben megjelent, fametszetes mágikus jeleket (a fordítással megegyezően) nem tartalmazó, teljes egészében latin nyelvű, teljes impresszumú (nyomdat is megnevező), tizenkettedrét formátumú kiadás felel meg.⁴⁷ Ez a kiadás azonban a magyarra fordított szövegnél egyrészt bővebb, benne az *Enchiridion Leonis Papae* imádságfüzér az első résszel azonos.⁴⁸ Másrészt viszont rövidebb is, mint a magyarra fordított munka, mivel nem tartalmazza a *Győzedelemnek trombitájában* a 48–77. és 86–94. oldalakon közölt imádságokat – amelyek azonban az általam használt 17. századi kiadásokban kivétel nélkül megtalálhatók latin nyelven.

A fenti körülmények – a kutatás mai helyzetében – nem teszik lehetővé a fordítás alapjául szolgáló latin nyelvű kiadás meghatározását. Így először a belső címet adó szövegkorpusz határait kerestem meg, azt, hogy szorosabb értelemben véve vajon mi tartozik az *Enchiridion Leonis Papae* című összeállításhoz. A kérdés megválaszolásához megvizsgáltam azokat a kiadásokat, melyek fejlécében megtalálható a vonatkozó szövegrész, a magyarul „Leó pápa imádságai” kifejezés. Az ilyen fejlécű részt azonosítottam a belső címet adó szövegegyüttessel. Ezt követően a többi kiadásban is megvizsgáltam az ennek megfeleltethető részt, és megállapítottam, hogy az mindegyik kiadásban változatlan szöveggel – a hét napjaira szétosztva, magyarázatokkal vagy anélkül – van jelen. Feltételezésem szerint ez a rész, mint kulcsszöveg, méltán adott kötetcímet a különféle kiadásoknak, majd ehhez társíthatták a többi, eredetileg valószínűleg máshonnan származó szövegrészt, szövegrészeket. A továbbiakban a vizsgálatot a fentiek ismeretében folytattam.

A magyar fordítás részletes összevetése korábbi kiadásokkal

A rendelkezésre álló kiadások tartalmát összevetve a *Győzedelemnek trombitájával*, nyilvánvaló, hogy Amade fordításában nincs olyan rész, amely valamelyik megvizsgált kiadásban ne jelent volna meg. Ugyanakkor jelenleg nem található olyan kiadás sem, amelyik pontosan ugyanazt a szöveganyagot tartalmazná, mint a magyar nyelvű kiadás. Utóbbi körülmény miatt először az *Enchiridion* vélhetően kulcsszövegét jelentő, címadó részét vizsgáltam meg.

⁴⁷ *Oratio devotissima...* (1709).

⁴⁸ Uo., A₂r–C₆v.

Az 1723 előtti kiadások mindegyikében van – ugyan egyre rövidülő terjedelemben – ehhez a részhez tartozó történeti magyarázat és használati utasítás. Ezek az előszövegek Amadénál egészen rövidek, a történeti háttérre mindössze egyetlen mondat utal:

Áhítatos imádságok. Mellyeket Sz. Leo Pápa egyben szerzett, és Nagy Károly Tsászárnak küldött, nagy erejű és hatalmú Áhítatosságok, minden-némű veszedelmek, látható, és láthatatlan ellenségek, és hamis, irigy nyelvek ellen.

A kötet használatára vonatkozó korábbi instrukciókat egy *Máté evangéliumából* származó idézet helyettesíti: „Kérjétek és adatik néktek keressétek és meg-találjátok: zörgetsetek, és meg-nyitattik néktek. Matt. 7. v. 7.” Ezt közvetlenül követi *János evangéliumának* kezdete, majd egy áldásokból és imádságokból megszerkesztett kompozíció. A korai kiadásokban (1633, 1660, 1667) utóbbiakat megelőzi még a „Protector in te sperantium Deus” kezdetű, katolikus liturgiából is ismert imádság, a hét bűnbánati zsoltár és a litániák, melyek a magyar fordításban nem találhatók meg.

Az áldások és imádságok végét 1723-ban (10–23. oldal) egy-egy „Amen” jelzi, külön címük vagy egyéb tagolásuk nincs. Ez egyben az a rész, mely azonos az 1633. évi kiadásban a hét napjaira széttagolt *Leó pápa imádságai* első részével (43–54. oldal). A hét napjaihoz történő hozzárendelés 1660-ban még változatlan, az 1667-es és az 1709-es kiadásokban azonban már hiányzik ez a felosztás. A magyar fordítás megfelel a latin (és 1660-ban a francia) nyelvű közlésnek, szövegkezdetek feltüntetésével ez a következő.

1723	1633
Szabadíts meg Békesség légyen Uram Az a' Mennyei békesség Az Urnak békessége Isten báránya	Pour le dimanche [vasárnap] Libera me Pax Domini Pax illa tua Domine Coelestis Pax Domini Agnus Dei
O Adonay Az örök Atya Isten áldása A' mi Urunk Krisztusnak [...] áldása Szent Lélek Istennek hét ajándékival való áldás Boldogságos Szüz Máriának [...] áldása Áldás, és kenyér	Pour le lundy [hétfő] O Adonay Benedictio Dei Patris omnipotentis Benedictio Domini nostri Iesu Christi Benedictio Spiritus sancti cum septem donis suis Benedictio beatae Mariae virginis Benedictio et consecratio panis et vini

1723	1633
Angyalok, és Arkangyalok Pátriárkák, és Proféták Istennek minden égi áldási A Fölséges Hatalom Atya hatalma Istennek szentsége Annak kegyessége	Pour le mardy [kedd] Benedictio Angelorum et Archangelorum Benedictio Patriarcharum, Prophetarum Benedictiones omnium coelorum Dei Imperialis majestas Potestas Patris Divinitas Dei Pietas ejus
Oh! Emanuel Kristus gyöződelmeskedik Jesus Kristus parancsolni Imé a mi Urunk Keresztje	Pour le mercredi [szerda] O Emanuel Christus vincit Jesus Christus imperare Ecce crucem Domini
Világosítsd-meg szemeimet Tudom leg-igasságossabb Jesus	Pour le jeudy [csütörtök] Illumina oculos meos Scio verissime
Oh édes név Az Úr Jesus Kristus légyen én nálam <u>Jesus Kristus körülöttem légyen</u> Jesus Máriának Sz. Fia Nazarethi Jesus Zsidóknak Királya Tudván pedig a' Jesus	Pour le vendredy [péntek] O nomen dulce Jesus sit semper in corde meo <u>Dominus Deus Jesus Christus apud me sit</u> Pour le samedy [szombat] Jesus Mariae filius Jesus Nazarenus Rex Iudeorum Jesus itaque sciens

A további imádságok előtt 1723-ban visszatérően az „Imádkozzunk”, „Imádság” kifejezések olvashatók (23–39. oldal), mindez megfelel a 17. századi ismétlődő, szintén cím nélküli, „Oraison” feliratokkal elkülönített imádságoknak. Az 1633-ban (mindkét kiadásban az 54–77. oldal) és 1667-ben (65–78. oldal) megjelent három kiadásban a fejléc szövege szerint ez még a *Leó pápa imádságainak* része, a vonatkozó szövegegységet az 1723-as magyar kiadásban is érdemes lehet így értelmezni.

A világ veszedelmei elleni imádságok (*Oraisons contre périls du monde*) a 17. századi kiadásokban egy újabb (korábban valószínűleg önálló) imádságsorozat címe, Amade fordításában azonban ehhez a címhez mindössze egyetlen szöveg tartozik,⁴⁹ annak el- lenére, hogy az imádságot követő további magyar imádságok (39–62. oldal) csaknem szó szerint követik például az 1633. (78–99. oldal) és az 1667. évi (79–92. oldal) kiadások megfelelő szövegeit.

49 „Imádság minden veszedelmek ellen. A' nyilak ijját öszve-rontja, és egybe-töri a' fegyvereket, és a' Paisokat tüzzel meg-emésztí. Tudjátok és lássátok, hogy én vagyok az Úr, fel-magasztaltatom a' né- pektől, és fel-magasztaltatom a' földön, Amen.” *Győzedelemnek trombitája...* (1723), 39. „Oraisons contre les adversités du monde. Arcum conteret, et confringet arma, et scuta comburet igni. Vacate et videte, quoniam ego sum Dominus, exaltabor in gentibus, et exaltabor in terra. Amen.” *Enchiridion...* (1633a), 68.

A szövegpárhuzamok ezt követően megritkulnak, az 1633. évi kiadásokban egy később fellelhető szöveg kivételével teljesen megszűnnek.⁵⁰ Az 1660-as kiadásban két további, a korábbi kiadásokban nem található francia nyelvű imádság megfelel az Amade-fordításban is meglévő szövegeknek.⁵¹ Az 1667-es kiadásban az előbbieknél terjedelmesebb az egyezés, két magyar szöveg „eredetije”⁵² későbbi helyen tűnik fel, majd a kötet záró része⁵³ három imádság kivételével párhuzamba állítható a magyar fordítással a következő módon.

1723	1667
Szent Ágoston igen áitatos Imádsága	Oratio Sancti Augustini
0	Alia Oratio Sancti Augustini
Dávid Énekének Dicséreti	Laus cantici David
Simeon Éneklése	Canticum Simeonis
Oltalmad alá futunk Istennek Sz. Annya	Beatae et gloriosae [...] virginis
Sz. Cypriánus Imádsága	Oratio sancti Cypriani
0	Nomina [...] Jesu Christi / Nomina [...] virginis Mariae
Szent Mihályhoz	Michael Archangele
Angyalok színe előtt éneklek	Deus qui miro ordine Angelorum
Az örző Angyalhoz	Oratio ad proprium Angelum
0	Oratio St. Antonii de Padua

Végül összevetettem Amade fordítását a latin nyelvű, 1709-ben megjelent würzburgi teljes impresszumos kiadással. A magyar szöveg 7–48. oldala megfelel a fenti edicióban megjelent szöveg A_{4v}–C_{2r} részével, amely szövegszerűen azonos a korábbi kiadásokban a *Leó pápa imádságával* és a világ veszedelmei elleni imádságok első felével. A további magyar imádságok közül 1709-ben egyetlen további szövegpárhuzam fedezhető fel, a *Szent Ágoston imádsága*, amely harminc napon át térden állva mondandó „az Úr Isten Malasztyának meg-nyerésére” („dicenda 30 diebus genibus flexis, ad obtinendum gratiam”).⁵⁴

Mindezek alapján a magyar kiadás az 1667. évi, nem teljesen latin, hanem francia–latin nyelvű kiadással mutatja a legnagyobb terjedelmi, azaz a legközelebbi szöveges

50 Győzelemnek trombitája... (1723), 63; *Enchiridion*... (1633), 117–118.

51 *Enchiridion*... (1660), 107–115 (*Oraison de Saint Cyprien*), 119 (*Oraison à saint Michel*); Győzelemnek trombitája... (1723), 75–78.

52 Győzelemnek trombitája... (1723), 64; *Enchiridion*... (1667), 121–123.

53 Győzelemnek trombitája... (1723), 65–79; *Enchiridion*... (1667), 131–154.

54 Győzelemnek trombitája... (1723), 65–71; *Oratio devotissima*... (1709), C_{2r}–C_{7r}.

hasonlóságot. Ugyanakkor nyilvánvaló az is, hogy Amade Antal nem ennek alapján készítette a magyar fordítást.

A magyar fordítás műfaji és fordításirodalmi sajátosságai

Az *Enchiridion Leonis Papae* 17. századi kiadásaiban különféle belső címekké emelt műfajértékű kifejezések találhatók,⁵⁵ melyek a magyar fordításból hiányzanak. Az imádságokhoz kapcsolt instrukciókhoz,⁵⁶ az egy-egy szöveg elmondásától remélt eredményekhez⁵⁷ és az úgynevezett varázsszavakhoz⁵⁸ hasonlóan – melyek legtöbbször már szintén nem találhatók meg Amade szövegében – egykorúan ezek a részek éppúgy segítették a kötetben való tájékozódást, mint ahogyan kiemelték és nyomatékosították az összeállítás mindennapi hasznosságát. Amade – ha egyáltalán használt az egyes szövegekre vonatkozó címeket – rendszerint, jobbra mindenfajta megkülönböztetés nélkül az imádság kifejezéssel élt. Az „imádság” szóhoz csupán esetenként kapcsolt jelzöt vagy egyéb körülírást („Hathatos”, „Drága és hathatos”, „minden veszedelmek ellen”),⁵⁹ hogy kiemeljen, és tovább pontosítson, és ez valószínűleg a fordítás alapjául szolgáló kiadásban sem lehetett másként. A különféle jelzések hiányában a szövegek közötti eligazodás ezért jobbra áthárul a használóra, és ehhez segítséget kizárólag maga a szövegtartalom tud nyújtani.⁶⁰ Mindez egykorúan valószínűleg nem jelentett különösebb gondot, mivel az összeállítást folyamatos használatra, állandó segítségnek, egyfajta talizmánnak szánták.

A *Győzelemnek trombitája* a fentiek figyelembevételével nem mondható „arctalan” vagy egyfajta határozott célzattól mentes imádságoskönyvnek. Tartalma mindekenélőtt „férfias” jellegű, a testükkel és/vagy lelkükkel hadakozó emberekhez fordul. A hadi kifejezések és célzat a címben („ellenségek ellen az-által győzelmet vehessenek”), a Károlyi Sándor generálishoz szóló, őt megszólító ajánlásban („híres, neves Vitézségednek”) és az olvasói előszóban („ellenségek, és veszedelmek között való járásnál ’s megmaradásnál”) éppúgy nyomatékosan vannak jelen, mint a szövegekben.⁶¹

55 Így például: instructio, oratio, pseumes, litaniae, exhortatio, laus, salutatio, exorcismus. *Enchiridion...* (1633), 8–13, 23, 66, 82, 95, 100, 193. 1667-ben ezeken kívül még például: historia, lettre, canticum, antiphona. *Enchiridion...* (1667), 9–12, 12–13, 141, 135.

56 Így például: „Debet dici tribus vicibus: habens transire ubi sunt inimici tui: et misit Dominus Carolo Magno praelianti, et victor permansit” – *Enchiridion...* (1667), 115. „Quicumque ista sancta nomina super se portaverit, ab inimico suo mortali non poterit” – uo., 109.

57 Így például: „Oraison du Pape Leon pour lever tous Sorts et Enchantemens, vous direz ce qui suit” – *Enchiridion...* (1633), 178. „Pour les Douleurs de dents” – uo., 174. „Contre la Fièvre” – uo., 169. „Oratio devotissima in honorem plaga Domini Nostri pariens omne gaudium et avertens omne nocivum tuum in corpore tuum anima” *Enchiridion...* (1667), 119. „Oratio contra lapides bombardae” – uo., 115.

58 Így például: „IBEL, EBEL, ABEL” – *Enchiridion...* (1633), 76. „Ales + Dales + Tales” – uo., 182.

59 *Győzelemnek trombitája...* (1723), 40, 39.

60 Ez a körülmény tükrözi a fordítás alapjául szolgáló kiadás szövegének „megtisztított” állapotát.

61 Az idézetek az 1723. évi kiadásból származnak, annak oldalszámaira utalnak. Így például: „a’ Mindenható Istennek Nevei, legyenek nékem paisom és erős sisakom ellenségim fegyverek ellen” (61); „az ő

Az imádságok többsége elsősorban nem valakiért vagy valaminek az eléréséért segít könyörögni, hanem az ellenség és annak tettei ellen. Az imádságban az alázatos kérő jelleg, az Istent főlő formulák háttérbe szorulnak. Így például:

Jesus Kristus parancsolni méltóztassék engemet hatalmassá tenni minden ellenkezőim ellen

ne-is mondgya nékem az én ellenségem: hatalmat vettem rajta

a' vér szomjúhozó férfiakul szabadics-meg engem [...] az reám rohanók kezeibül végyki engem

sebességgel halgas-meg engem, és vigyáz lölkömre [...] az én ellenségimért végyki engem. Öncs ki ellenek haragodat, és a' te boszúdnak haragja buricsa el őket Uram vezér-lő Istenem.⁶²

A „hathatós” erő alapvetően kétfelé irányul, a hadi ellenségek, valamint a hamis, irig्य nyelvек ellen,⁶³ és ennek megszerzéséhez az imádkozó isteni eredetű erőre, kényszerítésre számít: „a' kik nékem fegyverrel [...] ártani akarnak, azokat viszsza menni kényszericsed” / „ellenem állókat ostromollyad”.⁶⁴ Mindehhez kétely nélküli határozott magabiztosság társul, melyet például a „tudom” formula ismétlésével ér el az imádkozó.⁶⁵

Gyakori a ráolvasásjellegű varázsszöveg is, amikor a szöveghasználó nem Istenhez fordul, így például: „Kénszerítlek tégedet Kard [...] hogy meg-ne sebesicsd az Isten szolgálját”.⁶⁶ A szövegek minden részletükben a kötetet használó egyén teljes körű védelmének és védettségének a biztosítására törekszenek:

Az Úr Jesus Kristus légyen én nálam [...] körülöttem légyen, hogy engem meg-tarcson, előttem légyen hogy vezessen: utánnam légyen: hogy engem igazgasson: fölöttem légyen: hogy engem' örizzen [...] hogy [...] az hamis nyelveket tülem el-távoztassa.⁶⁷

minden némű sebeiktül, és minden-némű kargyaiktül, és minde-némű láncsaíktül, és minden-némű dárdájoktül és nyilaiktül, és hamis nyelvektül és minden-némű fegyvereiktül ments-meg idvezics és álgy meg engem [...] minden-némű fegyvertül való sebeket távoztas-el tülem [...] Fiúnak öt sebei örizenek engem.” (53); „Zabolát és kantárt ves állók kapczáira [...] az ütközetben öriz-meg engem ellenségimtül” (56); „Látogasd meg őket szomorú napokkal, és dupla háborúsággal roncs meg őket” (54); „a vér szomjuhozó Férfiakul szabadics-meg engem, Ámen” (38).

62 *Győzelemnek trombitája...* (1723), 16, 17, 32–33, 34.

63 „hamis nyelvektül és minde-némű fegyvereiktül ments meg”; „ne is hatalmaskodgyék rajtam az hamis nyelv”; „se hamis szem, vagy nyelv, vagy valami öldözés nékem ne árt hasson” – uo., 53, 55, 77.

64 Uo., 23, 30.

65 Uo., 17–18.

66 Uo., 64.

67 Uo., 20–21. Vö. Pócs, *Népi vallás...*, 592–593.

Ez a hangvétel esetenként megközelíti az átokmondás határát,⁶⁸ illetve kiterjed az átok visszafordításának⁶⁹ kéréséig.

A tartalom sajátos kettősége a kora újkori imádság és a transzcendentális mágia keretei között mozog, ez az összeállítás egyik meghatározó jellegzetessége. A rögzült szövegek változatlanlansága mindenekelőtt az évszázadosnak tekintett varázserőt kívánta közvetíteni. A magyar nyelvre történő átültetés szöveghűnek tekinthető, annak ellenére, hogy a fordítás során Amade nyelvi útkeresése számos szöveghelyen tetten érhető.

1723 (26–27. oldal)	1667 (68. oldal)
Idvöz légy drága Kereszt, a' ki a' Kristus Testében föl áldozva voltál, és az ő drága Testével meg-ékesítettél, azért a' böcsölendő Szent Kereszt nevében szégyenüllyenek-megh minnyájan, a' kik engemet öldöznek, és én megh ne gyaláztassam, féllyenek, és rettegjenek azok, és ne féllyek, és ne rettegjek, bocsásd reájok az ellenkező és szenvedő napokat, és dupla szenvedésekkel présöld öszve őket én Uram, én Istenem.	Salve crux pretiosa, quae in corpore Christi dedicata fuisti, et in ejus pretiosis membris ornata: propter venerabile nomen tuum Sanctae crucis confundantur omnes qui me persequuntur, et non confundar ego: paveant illi, et non paveam ego. Induc super eos diem afflictionis, et duplici contritione contere eos Domine Deus meus.

A szövegpélda tanúsága szerint Amade a pontos fordítás érdekében szinonimákkal alakította és bővítette a szöveget, hogy annak értelme ne sérüljön.

68 Így például: „szégyenüllyenek, és hátra-térjenek, kik lölkömet keresik, térjenek hátra, kik rosz gondolattal vannak felölem: légyen setét és sikos útt yok, és az Úr Angyala álljon ellenek. Légyenek olyanok mint a' por a' szél előtt, és az Úr Angyala öldözze őket [...] valamint a' füst el-enyészik, enyészének-el azok színem előtt. Szállja megh a' félelem ellenségimet a' te jobb karod nagysága sokaságával, Uram meg-mozdúlhatatlanokká légyenek mint a' kö”. *Győzedelemnek trombitája...* (1723), 30–31.

69 Így például: „Halgasd-meg Uram az én kiáltásomat [...] ellenségim ellen való félelmimtől ved-ki az én lölkömet: kiknek átkokkal szájak telé, keserűséggel, és hamissággal: nyelvek alat munka: és fájdalom: hogy én üldözsem ellenségimet; és meg-fogjam őket, és addigh meg ne térjek, mighlen el-nem fogynak, megh-rontom őket, és nem-is álhatnak; hanem lábaim alá esnek, és meg-fogyasztom őket; mint a' pozdorját el-törülöm őket.” Uo., 31–32.

1723 (36–37. oldal)	1667 (76. oldal)
A' mi Urunk Jesus Kristus békessége, és szenvedésének dicsőossége, az Körösztr fának, és Szeplőtelen Szűz Máriának sérelme nélkül való egygyessége, és tellyessége, áldása minden szeretetnek, Angyalok őrizése legyenek mi köztünk és minden látható és láthatatlan ellenségink között, ebben az órában, és minden üdőben, és halálom óráján. Amen.	Pax Domini nostri Jesu Christi, et virtus Passionis ejus: signum sanctae crucis, integritas beatae virginis Mariae: et benedictio omnium Sanctorum: custodi Angelorum, necnon suffragia omnium Sanctorum sint inter me, et omnes inimicos meos visibiles, et invisibiles, in hac hora, et tempora, et in hac hora mortis meae. Amen.

A fenti példa a fordításban megfigyelhető nyelvi bővítéssel együtt a latin szöveg kihasznált visszaadását mutatja be. Hasonló megoldások a *Győzedelemnek trombitája* más részein is megfigyelhetők, így a magyar fordítás a latin szövegnél rendszerint bővebb lett. Ez a körülmény egyúttal visszahatott a kiadvány grimoárjellegére is, azt nyelvi szempontból tovább mérsékelte, visszafogottabbá tette.

A 17. századi kiadásokhoz képest több szöveg erőteljesen lerövidített, átalakított formában található meg Amadénál. Egyik, a *Szent Ciprián imádsága* először 1660-ban tűnik fel francia nyelven az *Enchiridion Leonis Papae*-ban (107–115. oldal). Az imádság latinul egy későbbi kiadásból (1667, 142–153. oldal) ismert. Antiókhiai Szent Ciprián pogány varázslóból lett katolikus szent, a nevéhez kapcsolt imádságot a kora újkorban gyógyításra használták, rontást űztek vele, és hatásosnak tartották a démonok ellen is. Ugyanakkor a katolikus egyház által tiltott szöveg volt.⁷⁰ Jóllehet, jelenleg nem azonosítható az Amade által magyarra fordított, latinul megjelent *Enchiridion Leonis Papae*-kiadás, érdemesnek tűnt fel a latin és a magyar szöveget összevetni, különös tekintettel arra, hogy az imádságnak csak az első része került nyelvi átültetésre. A szöveg variálódására nincs utalás, egy, a kötet arculatától eltérő részlettől⁷¹ eltekintve nem rövidítésről, hanem a szöveg túlnyomó részének elhagyásáról van szó, melynek magyarázatára ma még nincs utalás.

70 Vö. SMID Bernadett, „»Ego, Ciprianus.« Szent Ciprián imája egy 15. századi velencei ördögűző kézikönyvben”, *Kaleidoscope: Művelődés-, Tudomány- és Orvostörténeti Folyóirat* 12, 24. sz. (2022): 181–195, doi:10.17107/KH.2022.24.181-194.

71 „et mulieres praegnant es erant”

1723 (75–77. oldal)	1667 (142–153. oldal, itt: 142–144. oldal)
Sz. Cyprianus' Imádsága. Én Cypriánus a' mi Urunk Jézus Kristus' szolgája. Kérem a' mindenható Atya Úr Istent, és mondám: Te vagy az erős Isten, az én Mindenható Istenem, a' ki a' nagy Világosságban lakozol. Szent, Ditséretes vagy, és régtől fogvást láttad hamisságát szolgádnak és vétkeik; mellyben el-merült, az ördög hatalma alatt, és nem láttam a' te Sz. Nevedet, és az juhok nyáján jártam, és mingyárt el-széllettek, és a' Fölhöknek nem vólt hatalmok az vizek ki-öntésére, és a' fák gyümölsöt nem hoztak, és el-enyésztek, és a' Tenger' határit meg-kötöztem, és el-enyésztek. Én ezeket, és több rosszakat meg-kötöztem és cselekedtem: most pedig Uram Jézus Kristusom, megh-ismértem a' te Sz. Nevedet, és kedveltem azt, és megh-tértem rettenetes gonoszságimból: tiszta szivemből, és lelkemből, és tellyes elméből, a' te szeretettedben és parancsolatidban foglalván magamat. Én kérem tiszta szivemből, és ajánlom magamat, a' te szeretettedben, és parancsolatidban; mert te vagy az Atyának egygyetlen egygye. Én kérlek tégedet, hogy szakaszd-el az Felhöknek köteleit, és áld-meg őket, hogy szálljon-le az esső fiainkra mint a' téj, és áldassanak-megh minden folyó vizek, és repdeső állatok kik a' vizekben mozognak, és minden kötelei el-szakadgyanak a' te Sz. Nevedben, és te Uram őriz-meg szolgádat N.minden veszedelemtől, és gonosztól, a' te Szent, Nagy és ditsőséges Nevedben. És Emanuel által, a' ki azt magyarázza: velünk van az Ur Isten; és mond a' vizeknek: kegyessek a' kapuk a' mellyen folytok, és meg-mentettétek ismét Pharao fogságátúl, Moyses, és Ááron szolgálai által. Légy te-is Uram Jézus Kristus, nyujcs, és ted jobbodat szolgádra N. minden áldásokkal. Te vagy az én Istenem, álgy-meg engem, mint meg-áldottad jó Angyalidat, mind az Angyalokat, és Archangyalokat, Thronusokat, Fejedelemségeket, Jóságokat, Cherubint, Seraphint, úgy engem' szolgádat Uram Jézus Kristus álgy-meg.	Oratio Sancti Cypriani. Ego Cyprianus, servus Domini nostri Jesu Christi, rogavi Deum patrem omnipotentem, et dixit, Tu es Deus fortis, Deus meus omnipotens, qui habitans in magno lumine. Sanctus, laudabilis es, et ab antiquo tempore vidisti malitiam servi tui et iniquitates in quibus mersus sui potestate diaboli, et nesciebam nomen sanctum tuum, et pergebam per greges ovium, et statim desertabantur, et nubes non praevalebant dare aquam super terram: et arbores non dabant fructus, <u>et mulieres praegnantes erant;</u> ligabam, et non dissolvebantur, semitas maris: Ego haec, et alia multa mala ligabam: nunc autem Domine Jesu Christe Deus meus, et cognovi nomen sanctum tuum, et dilexi illud, et conversus sum de multitudine malitiae meae ex toto corde et ex tota anima mea, et ex totis visceribus meis, et in dilectione tua, et in mandatis tuis. Ego peto ex toto corde meo, et commendo me in dilectione tua, et in mandatis tuis, quia tu es unicum verbum Patris. Ego rogo, te, ut dirumpas vincula nubium, et absolvas eas, et descendant pluviae super filios sicut lac et absolvantur flumina et omnia volatilia quae moventur in aquis, et omnia vincula dissolvantur per nomen sanctum tuum: et tu Domine custodi me famulum tuum N. ab omni periculo, et ab omni malo per nomen sanctum glorificatum. Emanuel quod interpretatur nobiscum Deus: et dic aquae, piae sunt portae, de quibus fluxa es: et liberasti filios Israëel de manu Pharaonis: et per Moysen, Aaron famulum tuum. Sic et tu, Domine Jesu Christe extende, et pone manum tuam dexteram super me famulum tuum N. plenam benedictione. Tu es Dominus meus, benedic me, sicut benedixisti Angelos bonos, scilicet Angelos, Archangelos, Thronos, Dominationes, Principatus, Potestates, Virtutes, Cherubim, Seraphim. Ita me famulum tuum, N. Domine Jesu Christe benedic.

1723 (75–77. oldal)	1667 (142–153. oldal, itt: 142–144. oldal)
És hogy semmi veszedelmes lölkök, semmi makula, vagy teremtet állat, se hamis szem, vagy nyelv, vagy valami öldözés nékem ne árthasson, Amen.	Et quod nullus immundus spiritus, nec macula, nec factura, nec malignus oculus, nec mala lingua, nec aliqua persecutio nocere nobis possit. Amen.

Összegzés

A vizsgálat végén elmondható, hogy a 18. századi magyar fordításirodalom még sok és sokféle, korábban rejtőzködő vagy fel nem ismert érdekességgel szolgálhat. A költő Amade Antal életműve az elmondottak révén újabb résszel bővült, és vált teljesebbé. A régi magyar irodalom pedig gazdagodott egy még számba nem vett, műfajértékű összeállításal. A magyar kutatás korábban nem foglalkozott hasonló tartalmú művel, mivel annak ismerete hiányzott.⁷² Egy, a „hadakozó”-knak és az „irigy nyelvek” kárvalloottainak címzett, bajelhárító,⁷³ varázserejűnek tartott imádságoskönyv csupán megkötésekkel felel meg a jelenleg elfogadott kora újkori magyarországi imádság „műfaj”-nak.⁷⁴ A kötet tulajdonosa ugyanis ebben az esetben saját önálló, „laikus”-nak mondható szöveghasználata révén maga kívánja „elűzni” a bajt – ellentétben például a hivatalosan elfogadott exorcizmusokkal,⁷⁵ ahol annak eszközét (például a kézzel lejegyzett vagy kinyomtatott áldásszöveget vagy breverlt) előzőleg megáldotta az egyházat képviselő személy, hogy az hatásos legyen. Egyúttal (és nem utolsósorban) a nemzetközi kutatás tekintetében földrajzi szempontból eltolódott a kora újkori európai grimoárirodalom keleti határa.

72 Lásd például SZÖNYI György Endre, *Titkos tudományok és babonák: A 15–17. század művelődéstörténetének kérdéseihez* (Budapest: Magvető Könyvkiadó, 1978); SZÖNYI György Endre, *Exaltatio és hatalom: Keresztény mágia és okkult szimbolizmus egy angol mágus műveiben* (Szeged: JATEPress, 1998); JUNG Károly, *Őrszerek könyve: Szent levelek, golyó ellen védő imádságok, amulettek a magyar néphagyományban* (Újvidék: Fórum Könyvkiadó, 1994); Pócs Éva, szerk., *Demonológia és boszorkányság Európában*, *Studia ethnologica Hungarica* (Budapest–Pécs: L'Harmattan, 2001); Pócs Éva, szerk., *Áldás és átok, csoda és boszorkányság: Vallásethnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben* (Budapest: Balassi Kiadó, 2004); Pócs Éva, szerk., *Mágikus és szakrális medicina: Vallásethnológiai fogalmak tudományközi megközelítésben* (Budapest: Balassi Kiadó, 2010); Pócs Éva és KLANICZAY Gábor, szerk., *Boszorkányok, varázslók és démonok Közép-Kelet-Európában* (Budapest: Balassi Kiadó, 2014); Pócs Éva, szerk., *Present and Past in the Study of Religion and Magic* (Budapest: Balassi Kiadó, 2019); VOIGT Vilmos, „A mágyiás ezer plusz egy mester”, in *Fidele signaculum: Írások Szőnyi György Endre tiszteletére*, szerk. KISS Attila, MATUSKA Ágnes és PÉTER Róbert, 1033–1038 (Szeged: SZTE BTK Angol–Amerikai Intézet, 2022).

73 KNAPP Éva, „A gyógyítás és a bajelhárítás szövegei a 17–18. században”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 125 (2021): 269–303, különösen 279; KNAPP Éva, „Egy ismeretlen magyar nyelvű rézmetszetes bajelhárító áldás a XVIII. századból”, in *Doromb: Közköltészeti tanulmányok 12*, szerk. Csörsz Rumen István, 161–165 (Budapest: Reciti Kiadó, 2024).

74 KNAPP Éva, „Az imádság retorikájának kora újkori történetéhez”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 123 (2019): 3–32.

75 KNAPP, „A gyógyítás...”

A fordítás a magyar történelem egy olyan időszakában keletkezett és látott nyomdapesteket, amikor még erőteljesen érződött a Rákóczi-szabadságharc utáni bizonytalanság. A megjelenés évében, 1723-ban fogadta el az országgyűlés – lemondva a szabad királyválasztás jogáról – a Habsburg-család leányági örökösödését (*Pragmatica Sanctio*, 1723. évi I–III. törvénycikk). A belpolitikai helyzet nehézségére jelzésértékűen a kötetben mindössze egyetlen, háromszor ismétlődő jelzős szerkezet utal: a címben, a törvényesen megkoronázott uralkodóval egyességre jutó Károlyi Sándornak szóló ajánlásban, és az egyik fohászban Amade a „haza” kifejezéshez következetesen a „szegény” melléknevet társította.⁷⁶ Az *Enchiridion* latin változatában ebből a hivatkozott harmadik említésből, a *Szent Ágota áldását*⁷⁷ magában foglaló mozaikszerkesztésű fohászból ez a jelző hiányzik.⁷⁸ Használata vélhetően tudatos döntés eredménye a szabadságharc-tól távol maradó és folyamatosan elzárkózó báró Amade Antal részéről, éppúgy, mint az amulettértékű, a „feslett késértetek ki-gyomláltat”-ására⁷⁹ szolgáló szövegegyüttes magyarra fordítása.

76 Az 1723-as kiadás címében: „szegény Hazánkban lévő igaz keresztények” lelki vigasztalása a kötet célja; ajánlásában Károlyi Sándor „Szegény Hazánknek egyik Oszlopa”; a 21. oldalon: „Jesus [...] agy nyúgot elmét, Isteni dicséretet, és szegény Hazánknek szabadcságot”.

77 „Mentem sanctam spontaneam, honorem Deo, patriae libertatem”.

78 „Jesus [...] sit mihi clemens et propitius: mentem sanctam spontaneam [...] et patriae liberationem” – *Enchiridion...* (1667), 63–64; *Oratio devotissima...* (1709), A₁₁v.

79 *Gyözedelemnek trombitája...* (1723), 18.